

## ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

**Постановка проблеми.** М.Грушевський є однією з головних постатей українського національного самоствердження в новітній історії України. Кожен народ має своїх національних героїв, які в найкритичніший момент історії втілюють найкращі його риси, піднімають на боротьбу інших і беруть на себе відповідальність за майбутнє нації, ведучи її за собою. Однією з таких особистостей, без перебільшення, був Михайло Сергійович Грушевський. Тому я хочу розповісти про цю видатну людину, що після себе залишила великий слід в нашій історії.

**Мета.** Дослідити громадсько-політичну та наукову діяльність М.С.Грушевського у контексті розвитку українського національного руху та з'ясувати державотворчу політику вченого як голови Української Центральної Ради. Мною не ставилось завдання розглянути всі аспекти багатогранної діяльності М. Грушевського 1894-1914 рр. та 1917-1918 рр., а сконцентровано увагу на вирішенні таких **дослідницьких питань**:

- простежити процес формування суспільно-політичних поглядів М.Грушевського;
- розкрити специфіку початкового періоду громадсько-політичної діяльності молодого вченого у Галичині;
- прослідкувати динаміку змін у взаєминах М.Грушевського з українськими організаціями національно-демократичного спрямування в Галичині;
- розкрити роль М. Грушевського у діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка;
- з'ясувати політичну та державотворчу діяльність вченого в 1917-1918 рр. ;
- визначити місце та роль М. Грушевського у суспільно-політичному житті України кінця XIX – початку XX ст.

Вчений і політичний мислитель європейського масштабу, послідовний демократ і гуманіст, один із ініціаторів та ідеологів українського відродження, який поставив його на наукову основу, а разом з тим був і одним із провідних теоретиків у з'ясуванні й вирішенні національних питань і проблем, він вніс багато нового й оригінального у справу пробудження і формування національної свідомості нашого народу, українського державного відродження в XX ст. не вдовольнившись кар'єрою «кабінетного ученого», він увійшов у світову історію водночас і як визначна політична фігура, талановитий громадський діяч, непересічний організатор і, взагалі, всебічно обдарована особистість, універсалізму якої можна тільки щиро дивуватися.

Політична діяльність Грушевського почалася в Галичині (він був одним із засновників Національно-Демократичної Партії, з якою незабаром розійшовся), але особливо розгорнулася на Центральній Україні після революції 1905 – 1906 Грушевський заснував у Петербурзі «Український Вестник», що став органом Української Громади в Державній Думі. Як загальноновизнаний лідер українства, він став на чолі ТУП, що об'єднало тоді більшість українських партій та національно-громадських організацій. Грушевський визначився як першорядний публіцист, друкуючи свої статті на актуальні теми українського й міжнародного політичного життя і різних українських (гол., в «ЛНВ і в «Українской Жизни») та російських виданнях і окремими збірками: «З біжучої хвилі» (1906), «Освобождение России и украинский вопрос» (1907), «Наша політика» (1911), «Вільна Україна» (1917) й ін. [ 16 ].

Отож, значення Михайла Грушевського як історика, який заклав підвалини українського національного і культурного відродження наприкінці XIX – поч. XX ст. надзвичайно важливе. А чи вважав себе Михайло Грушевський по приїзді до Львова вдатним до політики?

7 жовтня у листі О.Кониському він писав: «Я тепер в добрих відносинах з різними напрямками..., і мене навіть де хто хотіли б виперти (щоб я дав фірму) на чолі нової організації, але я тому противник. Політика не про мене» [ 11 ].

Перше десятиріччя нового, XX століття внесло корективи в творче життя М.С. Грушевського. Певна демократизація всіх сфер життя в країні під впливом буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр. відкрила вченому можливість відвідувати багато міст Лівобережної, Слобідської та Південної України і розширити науково-організаційну діяльність. Після відвідання Харкова, Києва, Одеси, Санкт-Петербурга він схиляється до повернення в Київ, де пройшли його студентські та ад'юнктські роки. Тут мешкала і його сестра Ганна Сергіївна. Але і після переїзду на береги Дніпра вчений зберігає найтісніші зв'язки зі Львовом [ 4 ].

Початок першої світової війни захопив родину Грушевських у Карпатах. Шлях додому виявився складним і небезпечним: через Відень, де були давні знайомі і друзі. Вони допомогли родині перебратися в Італію, яка на той час ще не знала, на чиєму боці вона воюватиме. Звідти через Румунію повернулися додому, в Київ. Та місцева влада зустріла історика холодно, і недовірою. На підставі наклепницького звинувачення в «симпатіях до Австрії» його було

заарештовано і посаджено в Лук'янівську в'язницю. Щоправда, під тиском масових протестів у Києві, Петрограді і навіть в Нью-Йорку власті зрештою звільняють видатного вченого, але депортують разом з родиною до Симбірська. Невдовзі Грушевським дозволяють переселитися до Казані. До 1916 року професор викладає в Казанському університеті – цьому своєрідному притулку багатьох опальних петербурзьких, московських та українських вчених-дисидентів. Згодом родина одержує вид на життя у Москві, але із заборonoю відвідувати Україну під будь-яким приводом [5].

Лютнева революція 1917 року звільнила Грушевського з-під нагляду царської охорони. Він негайно повертається в Україну і поринає в політичне життя. Ще під час перебування видатного вченого в Москві його заочно обирають лідером Товариства українських поступовців. Виконавчий орган Товариства дуже швидко трансформується в Центральну раду, яка діє як громадська організація, об'єднуючи навколо себе широке коло людей найрізноманітніших класових, ідеологічних і політичних переконань. Грушевський обіймає провід Центральної Ради. Керував він на цій посаді від 4 березня 1917 р. по 28 квітня 1918 р.

Оцінюючи сьогодні політичну діяльність Михайла Грушевського як Голови Української Центральної Ради, ми можемо сказати, що в тих бурхливих подіях 1917-18 рр., коли Україна відроджувала свою державність, керувати визначному вченому було нелегко, бо й не мав такого досвіду політичного організатора, однак на хвилі визвольних змагань йому довірили цей пост і він, як міг, брався до роботи. Один із сучасників Грушевського Б.Мартос писав, що вибір упав на Грушевського тому, що «всі... знали його патріотизм, чесність, ерудицію, працездатність та інші якості його характеру» [3].

Окрім того, серед усіх діячів Центральної ради й усього українського відродження періоду визвольних змагань він, мабуть, найкраще знав політичне життя Заходу, чимало років провівши за кордоном. Очевидно також і те, що він був найвищим авторитетом серед усіх тих патріотів українства, що присяглися на вірність українській незалежній державі. Розмірковуючи рівно через рік над своїм життям, над новітніми подіями, Михайло Сергійович напише: «Я сам прийшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним – тільки він мусить бути проведений відповідно широко» [15].

Звичайно, цитується лише перша частина наведеної думки, хоч не менш знаменна, варта уваги, практичного застосування і друга її частина – як досить повчальний висновок – урок видатного вченого, мислителя, що через певні обставини змушений був стати біля державного, політичного керма країни в розбурханому океані революції.

Не можна повністю погодитися з твердженням деяких істориків, що Грушевський був поганим політиком, тому що він програв, а кожний політик, який, на їх думку, програє, є поганим політиком. Та відомо з історії, що деколи політики програвали, хоча все зробили для виграшу, але обставини робили їх без вини винуватими. Так було й з М. Грушевським. Але ми не повинні забувати його щирі і патріотичні зусилля, яких він докладав до визволення України, починаючи від 27 березня, коли прибув до Києва, і кінчаючи порадами для посланців, котрі делегувалися на переговори в Бресті. Про це пише в своїй праці Дмитро Дорошенко («Історія України 1917-1923 рр.», т. I «Доба Центральної Ради». Ужгород. 1932), який, як свідок і учасник подій, згадував, що при утворенні Центральної Ради 4 березня 1917 р. місце голови було зарезервоване для професора Грушевського, який мав приїхати з останнього свого заслання - з Москви.

Отже, 27 березня 1917 року Грушевський прибув до Києва і, як свідчить Дмитро Дорошенко, з його прибуттям український рух у Києві зразу відчув досвідчену руку свого керівника.

І дійсно, вже у першій статті («Велика хвиля») Михайло Грушевський влучно оцінив ситуацію і ясно поставив перед українством нові завдання. Голова Центральної Ради писав, що нема нічого більш помилкового, як «витягти тепер старі українські петиції й подавати їх наново правительству, як наші домагання... Те, чого ми добивались п'ять, чотири, три, навіть рік тому, коли б дане було тоді, було б прийнято українським громадянством з щирою подякою... але воно ніяк не може вважатись задоволенням українських потреб, «розв'язанням українського питання» для даного моменту! Українського питання вже нема. Є вільний український народ, який будує свою долю в нових умовах свободи...» [17]. І далі Д. Дорошенко визнає, що Грушевський послідовно і енергійно проводив ідею автономії України і в своїх програмових статтях, які до квітня друкувалися ще на сторінках «Ради», і в політиці Центральної Ради, в якій він перебрав кермо.

З самого початку свого перебування на чолі Центральної ради Грушевський зайняв позицію гострої критики екстремістських націоналістичних елементів, послідовно і аргументовано проводив лінію на забезпечення української автономії в межах федеративної республіки, що мала бути створена на руїнах імперії Романових. У своїй промові перед 100 тисячами маніфестантів 1 квітня 1917 р. в м. Києві, а також в інших зверненнях він послідовно проголошував, що масові виступи українців «не полишають ніякого сумніву щодо тої політичної платформи, на якій

об'єднуються всі активні елементи української людності. «Се старе наше домагання широкої національно-територіальної автономії України в російській федеративній республіці, на демократичних підвалинах, з міцним забезпеченням національних меншостей нашої землі» [1]. Підтримуючи свого загально визнаного всеукраїнського політичного лідера на засадах автономії і федерації стояли майже всі демократичні і ліберальні партії.

Михайло Грушевський був ініціатором славнозвісних чотирьох Універсалів Центральної Ради. Це він 19 листопада 1917 року урочисто виголосив III Універсал, за яким проголошено Українську Народну Республіку - акт великої історичної ваги. Але найбільшу славу здобув IV Універсал, за яким Українська Народна Республіка проголошувалась самостійною і незалежною державою. Очевидці згадували потім, що засідання Малої Ради, на якій проголошувалась самостійність Української Народної Республіки, розпочалося 22 січня 1918 року, а закінчилося 25 січня о 12 год. 20 хвилин. У ніч з 24 на 25 січня 1918 року відбулося прилюдне засідання Малої Ради. Збори відкрив Михайло Грушевський вступною промовою, а потім взяв в руки текст IV Універсалу і урочистим голосом до всіх присутніх, що встали, звернувся словами: «Народе України! Твоєю силою, волею, словом утворились Українські землі, Вільна Українська Народна Республіка. Здійснилась давня мрія твоїх батьків, борців за волю й права робочого люду... Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського народу» [1]. Ці слова були зустріті шквалом оплесків і вигуків «Слава», кілька разів читання припинялось оваціями. Так вітало Універсал свідоме українське громадянство, що заповнило цієї пам'ятної ночі залу Педагогічного музею у Києві - столиці незалежної України. Щирий патріотизм Михайла Грушевського виявився і в тому, як він радив делегатам, що вирушали на брестські переговори. Тоді він поставив питання про майбутні кордони УНР. За його інструкцією українські делегати мали вимагати в Бресті включення в склад Української Народної Республіки всіх територій, Східної Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини і Підляшшя, щоб ні одного клептика української землі не залишилося під чужим пануванням. З особливою докладністю з'ясовував Грушевський делегатам прикордонну лінію на північному сході, дбаючи за кожне містечко, за кожне село з українським населенням. Тільки передбачливий політик міг так ставити питання. Між тим, сам Михайло Сергійович в автобіографічних спробах дуже скромно оцінював власну роль у тогочасних подіях: «Пробув я головою Центральної Ради тринадцять місяців, до кінця її існування. Тяжке і відповідальне було те становище. Вороги українства, які і давніше пеклом на мене дихали, в своїм засліпленню вважали мене і автором українського руху, і винахідником української мови, тепер особливо всіли на мене своїми лайками й погрозами. А найтяжче ставало, коли не було згода й між своїми – а так мусліло бути в міру того, як приходилось вирішувати різні питання дальшого життя. При тім же, хоч всяку відповідальність валили на мене, в дійсності мав я дуже обмежений вплив і то моральний тільки: юридично моя роль була чисто формальна, як голова Центральної Ради я проводив її зборами та репрезентував її на міжнародній арені. Рішала у всяких справах більшість, а вся справжня влада була в руках Гол. Секретаріат» [ 9 ].

Але сил для захисту суверенітету республіки у Центральної ради не було, а ідея соціалістичного федералізму ставала все більше і більше ілюзорною; стомлені війною, розгублені, політично дезорієнтовані і введені в оману селянські маси України фактично стояли осторонь тієї героїчної боротьби, яку вела обеззброєна Центральна рада проти більшовицького наступу на Україну.

Коли з Петрограду надійшов ультиматум, делегати Всеукраїнського з'їзду Рад виявили майже монолітну твердість і прийняли ухвалу, що у відповідь на погрозу війною УНР проголошує свій нейтралітет і готовність захищати свої інтереси, якщо буде допущено пряме втручання в українські справи. Водночас почався наступ Червоної армії та інших військових угруповань, на Київ. Сил у Центральної ради протистояти цьому наступові не було. 25 січня (7 лютого) війська, депутати Центральної ради, уряд УНР залишили зруйнований і палаючий Київ і відступили на Волинь [ 13 ].

**Висновки.** М.Грушевський докладав усіх зусиль для національного відродження нашої Батьківщини, для боротьби за її волю, добробут та незалежність, цьому доказом свідчить його невтомна діяльність та робота задля виконання цих цілей. Але не судилося тому статися так на той час. Наша Україна стояла на порозі страшних і великих випробувань та потрясінь у зв'язку з приходом загарбників з Росії у вигляді радянської влади, також відповідно масових репресій, убивств, виселок, катувань, знущань з народу, голодомору та другої світової війни згодом.

### *Література*

*1. Алексієвець М., Алексієвець Л. Михайло Грушевський в українському національному відродженні // Русалка Дністрова. – Тернопіль, 1996. – 16 вересня. – С.1.*

2. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського (Вступ до грушевськознавства) // *Український історик*. – 1984. – №1-4. – С.7.
3. Герич Ю. До біографії М.Грушевського // *Український історик*. – 1972. - №1-2. – С.68.
4. Грушевський М. Автобіографія. – Львів, 1906. – 16 с
5. Дашкевич Я. Хто такий Михайло Грушевський // *Україна. Наука і культура: Щорічник*. – К., 1989. – Вип.23. – С.192-201.
6. Дорошенко В. Українська національна бібліотека НТШ у Львові. – С.9.
7. Дорошенко Д. «Український Вестник» // *Рада*. – 1906. – 28 вересня. – 12 с.
8. Нечиталюк М. Реформатор української журналістики // *Вісник Львівського університету*. – Серія журналістики. – Вип.17. – Львів, 1992. – С.57.
9. Андрусак М. Михайло Грушевський. Перший президент Української держави, історик-політик-культурний діяч // *Літопис «Червоної Калини»*. – 1935. – Ч.1. – С.2-4.
10. Антонович М. Михайло Грушевський в листуванні Івана Франка // *Український історик*. – 1992. - №1-4. – С.293-300.
11. Антонович М. О.Кониський і М.Грушевський // *Український історик*. – 1984. – №1-4. – С.48-49.
12. Баб'як П. Листи Є. Тимченка до В.Гнатюка // *Записки НТШ*. – 1992. – Т.224. – С.307.
13. Винар Л. Михайло Грушевський історик і будівничий нації. – Нью-Йорк – Київ – Торонто, 1995. – 304 с.
14. Бойчук О. М.Грушевський і НТШ // *Русалка Дністрова*. – Тернопіль, 1996 р. – 16 вересня, – С.6.
15. Матеріали взяті з книги *Київський національний університет імені Тараса Шевченка : Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]*. - Київ : Світ Успіху, 2005. - С. 172-173.
16. Винар Л. Галицька доба життя Михайла Грушевський // *Український історик*. – 1967. - №4. – С.6-14; 1969. - №1-3. – С.5-46.
17. Багалій Д. Академік М.С.Грушевський і його місце в українській історіографії // *Червоний шлях*. – 1927. - №1. – С.160-217.
18. Гурик, М. І. М. Грушевський про вплив Магдебурзького права на розвиток українських міст XVI – XVIIст. Михайло Грушевський – погляд із сьогодення / М. І. Гурик // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного інституту. Серія: Історія*. – Випуск 5.– Тернопіль, 1997.– С.217-220.

•